

Ihmisielen haasteesta yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa

Antti Gronow & Tuukka Kaidesoja (toim.): Ihmisielen sosiaalisuus. Helsinki: Gaudeamus, 2017. 267 s. ISBN 978-952-495-432-7

Ihmisielen ymmärtäminen on haaste, johon tarvitaan monen eri tieteenalan käsitteitä ja empiirisiä lähestymistapoja. Tämä on Antti Gronowin ja Tuukka Kaidesojan toimittaman teoksen *Ihmisielen sosiaalisuus* kantava teema. Vaikka yhteiskuntatieteet ovat perinteisesti pyrkineet korostamaan tutkimuskohteidensa erillisyyttä psykologian kohteista, silti ymmärryksellä mielen toimintaperiaatteista on oleellista merkitystä myös yhteiskuntatieteellisille tutkimusaiheille. Teos tarjoaa runsaasti esimerkkejä nimenomaan tällaisista tutkimusaiheista. Kirjan johdantoluvussa teoksen toimittajat luovat katsauksen ihmisen sosiaalisuuden evolutiiviseen perustaan, kun taas kirjan jatko keskittyy käsittelemään ihmisielen rakentumista osana sosiaalista vuorovaikutusta, kultuuria ja yhteiskuntaa.

Kirjan toisessa luvussa Riitta Hari käsittelee toisten ihmisten ymmärtämistä neurotieteelli-

sestä näkökulmasta. Hari kuvaa, kuinka ihmisaivot ovat erityisellä tavalla virittäytyneitä vuorovaikutukselle, samalla kun aivot myös jatkuvasti muovautuvat vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. Ihmisten välisen yhteisymmärryksen lähtökohtia ovat samankaltaiset aistit ja liikejärjestelmät, joiden välityksellä olemme jatkuvasti yhteydessä ympäristöömme ja jonka tärkeinä komponentteina ovat toiset ihmiset. Näin ollen kahden ihmisen väliset toimintasilmukat ovat kiinteästi sidoksissa toisiinsa. Kahden toisensa kanssa vuorovaikutuksessa olevan ihmisen aivotointojen tutkimus on kuitenkin haasteellista, sillä vuorovaikutuksen dynamiikkaa ei voi palauttaa perinteisiin neurotieteen tutkimusasetelmiin, jossa yksilöt reagoivat sosiaalisiin ärsykkeisiin. Hari peräänkuuluttaakin tällaisen neurotieteellisen tutkimuksen tekemiseksi ”uutta käsitteistöä ja teoreettista tukirankaa, uusia koeasetelmia ja innovatiivisia analyysimenetelmiä” (s. 46).

Anssi Peräkylä ja Antti Gronow tarkastelevat mielenilmiöitä vuorovaikutustutkimuksen kontekstissa jäsentäen aihealueen monitahoista tutkimuskenttää tuoreella tavalla. Yhtäältä luvussa käsitellään ”konstruktionistista mielen sosiologiaa”, johon liittyy ”agnostinen” asenne toimijoiden

todellisiin mielentiloihin nähdän ja joka leimaa erityisesti keskusteluanalyysin ja diskursiivisen psykologian tutkimussuuntauksia. Konstruktivistisen mielen sosiologian vastapainona luvussa kuvataan Stephen Levinsonin ja kumppaneiden tunnetuksi tekemää ihmismielen sosiaalisuuden monitieteistä tutkimusta, jota kirjoittavat kutsuvat ”mielen luennan mikrososiologiaksi”. Lopuksi kirjoittajat esittävät ajatuksen vuorovaikutusjärjestelmän ja ihmisen itsesääntelyn muodostamasta systeemisestä kokonaisuudesta, joka avaa mahdollisuuden tutkia mielenilmiöiden fysiologiaa ja vuorovaikutuksen rakenteita samassa viitekehysessä.

Antti Gronow tarjoaa helppolukuisen johdatuksen kognitiotieteilijä-antropologi Dan Sperberin naturalistiseen yhteiskuntatieteelliseen lähestymistapaan, jossa kulttuuri leviää ikään kuin virusten tavoin epidemioina. Sperberin teoriassa tarkastellaan niitä ihmismielen ominaisuuksia, jotka vaikuttavat siihen, mitkä kulttuuriset ilmiöt leviävät ja mitkä eivät sekä siihen, miksi ne muuntuvat levitesään. Näin Sperberin näkemykset ovat kriittisessä suhteessa Richard Dawkinsin meemiteoriaan, jossa kulttuurin nähdään koostuvan biologisen evoluution tapaan geenien kaltaisista kopioituvista olioista. Sperberin

teoria ei kuitenkaan tarjoa selitystä siihen, kuinka kulttuuriset ilmiöt tarkalleen ottaen leviävät populaatioissa. Tähän kysymykseen Gronow tarjoaa vastaukseksi sosiaalisten verkostojen analyysia, jonka avulla voidaan selvittää, miten ihmisten väliset yhteydet ja näiden yhteyksien muodostamat kokonaisrakenteet konkreettisesti vaikuttavat kulttuurin leviämiseen.

Inari Sakki, Rusten Menard ja Anna-Maija Pirttilä-Backman käsittelevät yhteiskunnan ja mielen välistä yhteenkietoutuneisuutta sosiaalisten representaatioiden teorian näkökulmasta. Sosiaalisilla representaatioilla tarkoitetaan sosiaalisten ryhmien jakamia arvoja, ajatuksia ja mielikuvia, jotka yhtäältä luovat järjestystä, toisaalta mahdollistavat kommunikaation. Sosiaalisilla representaatioilla voidaan katsoa olevan myös vastavuoroinen ja dialektinen suhde identiteettiin. Kirjoittajat korostavat teorian kriittistä potentiaalia ja peräänkuuluttavat vallan ja politiikan ottamista analyysin keskiöön. Tällöin oleellista on sen selvittäminen, kuinka tietyt representaatiot suojelevat joidenkin etuja ja määrittävät yksilöiden ja ryhmien toimijuutta ja mahdollisuuksia vastarintaan ja muutokseen.

Tuukka Kaidesoja ja Sami Paavola tarkastelevat hajautetun

kognition suuntausta, jossa huomion kohteena ovat ajattelun tukena käytetyt materiaallisen ympäristön ja artefaktien tarjoamat resurssit ja toimintamahdollisuudet. Lukijaystävälinen luku kuvaa suuntauksen historiaa ja sen piirissä tehtyjä tutkimuksia, päätyen lopulta tarkastelemaan hajautetun kognition idean hedelmällisyyttä monitieteisessä ja tiedeidenvälisessä tutkimuksessa. Muodostaessaan perinteisestä kognitivistisesta mielen mallista poikkeavan tavan jäsentää inhimillistä ajattelua suuntaus auttaa vastaamaan yhteiskuntatieteellisiin tutkimuskysymyksiin, joissa ihmisten kehollisen toiminnan ja sosiaalisten rakenteiden yhteenkietoutuneisuus on luonteva tarkastelun lähtökohta.

Topi Miettinen, Marja-Liisa Halko ja Hannu Vartiainen luovat katsauksen taloustieteen metodologisiin lähtökohtiin pohtien ihmismielen roolia taloustieteessä. Taloustieteelle on leimallista metodologinen individualismi, jossa sosiaalisen ilmiöt palautetaan yksilöiden valintoihin, joiden mallintaminen pohjautuu oletukseen yksilöiden uskomusten ja preferenssien rationaalisuudesta. Vaikka rationaalisuusoletukset antavatkin vankan pohjan inhimillisen valintakäyttäytymisen mallintamiselle, ihmismielen sosiaalisuuden tarkasteluun oletukset

sopivat rajoitetusti. Käyttäyty-mistaloustieteen nousun myötä tieteenalan piirissä on kuitenkin alettu enenevässä määrin ko-rostaa ihmisten päätöksenteon kontekstisidonnaisuutta sekä heidän valintakäyttäytymisensä sisältämien virheiden ja harho-jen säännönmukaisuuksia.

Erkki Kilpinen kritisoi luvusaan näkemystä siitä, että ihmi-sen rationaalisuus voitaisiin pa-lauttaa kysymykseen yksilöiden tekemien *valintojen* rationaali-suudesta, kuten talousteoriasa ja siitä vaikutteita saaneissa yhteiskuntatieteellisissä suun-tauksissa on ollut tapana ajatel-la. Sosiologi Hans Joasin muo-toileman luovan toiminnan teorian pohjalta Kilpinen ko-rostaa inhimillisen toiminnan tilannesidonnaisuutta, kehollisuutta ja sosiaalisuutta, jolloin toiminnan määrittäminen yksilötoiminnan kuvausten poh-jalta menettää mielekkyytensä. Joasin teorian tueksi Kilpinen esittelee viimeaikaisia kogni-tiotieteen tuloksia. Lopuksi Kilpinen johtaa filosofi Jaakko Hintikan näkemuksista ajatuk-sen, että valintojen tarkastelun sijasta ihmisen rationaalisuuden tutkimuksen tulisikin koh-distua niihin tiedonhankinnan prosesseihin, joista kullekin yksilölle tarjolla olevat valinta-vaihtoehdot kumpuavat.

Kirjan sinetöi Petri Ylikosken pohdinta mieltä koskevien

oletusten asemasta yhteiskun-tatieteellisessä tutkimuksessa. Vaikka suosittu ratkaisu mielen ongelmaan onkin ollut sulkea sen käsittely yhteiskuntatie-teellisen tutkimuksen ulkopuo-llelle, tällainen rajausta kaventaa kuitenkin merkittävästi niiden ilmiöiden kenttää, johon yhteis-kuntatieteellinen tutkimus voi kohdistua. Usein yhteiskunta-tieteilijät joutuvatkin tavalla tai toisella käsittelemään mielen ilmiöitä, joiden käsitteellistä-misessä he yleensä soveltavat tavallista arkipsykologista jär-keilyä. Koska arkinen ymmärrys oman toimintamme perusteista on tavallisesti kuitenkin vääris-tynyttä, arkipsykologian käsi-tekehysten muokkaaminen ja täydentäminen uudella, mielen toimintaa koskevalla tutkimus-tiedolla on tärkeää.

Rakentaessaan siltaa yhtäältä psykologian ja yhteiskuntatietei-den välille teos antaa eväitä monitieteisten ja tieteidenvälisten yhteistyöprojektien käytännön tueksi. Teos on helppolukui-suudessaan oletettavasti toimiva myös oppikirjana. Tätä käyttö-tarkoitusta tukevat myös lukujen loppuun sijoitetut ”Perehtymis-tä varten” -osiot. On toki selvää, että ihmismielen sosiaalisuus on aiheena niin monitahoinen, että teoksen perusagendaa kunnioit-taen olisi ollut mahdollista tuot-taa monia, hyvinkin erisisältöi-siä kirjoja: esimerkiksi sellaisia, joissa olisi annettu enemmän

sijaa ihmismielen sosiaalisuu-den evolutiiviselle tarkastelulle yhteiskuntatieteiden näkökul-masta. Toivottavasti siis teok-selle ja sen edustamalle siltoja rakentavalle lähestymistavalle saadaan tulevaisuudessa jatkoa.

Melisa Stevanovic